

IA ROMÂNEASCĂ, ELEMENT AUTENTIC AL PORTULUI TRADIȚIONAL ȘI SIMBOL AL IDENTITĂȚII CULTURALE ȘI SPIRITUALE A NEAMULUI

Liliana RODNIȚCHI^{1, 2*}

¹Profesor de specialitate, gradul didactic I, Școala Profesională or. Ștefan Vodă

²Universitatea Tehnică a Moldovei, Facultatea Textile și Poligrafie,
Departamentul Design și Tehnologii în Textile și Poligrafie, grupa DDP -131M, Chișinău, Moldova

*Autorul corespondent: Rodnițchi, Liliana, lilia.261172@mail.ru

Rezumat. *Articolul prezintă evoluția iei tradiționale și valoarea culturală și spirituală a acesteia. Ia reprezintă principala piesă din componența costumului tradițional românesc, a avut o evoluție interesantă și este înalt apreciată atât în țară, cât și peste hotarele ei. Este creată și îmbunătățită de-a lungul secolelor utilizând motivele cu simboluri, care determinau spiritul și sufletul femeii, păstrează vechea tradiție și până în prezent.*

Cuvinte cheie: *clin, altiță, pavă, căpăstrat, platcă, brezărau.*

Introducere

Ia este cea mai cunoscută și, cu siguranță, cea mai reprezentativă piesă a costumului tradițional românesc. Extrem de importantă în mediul rural, ia a suferit de-a lungul timpului modificări, fiind influențată și de portul de la oraș. Nu se cunoaște cu precizie momentul apariției acestui produs de îmbrăcăminte, însă cercetările atestă faptul că ia ar putea data încă din perioada culturii Cucuteni-Tripolie.

Actualmente, ia este purtată de femeia contemporană cu orice ocazie, la orice vârstă. Astăzi ia este un simbol al atitudinii femeii contemporane față de viața, tradițiile, valorile culturii românești.

Evoluția istorică a iei

Cămașa dacică a evoluat în tipul actual în cămașă cu brezărau. De obicei, astfel de cămăși erau croite din două repere (lați) – față și spate, dar se mai croiau și din trei lați: al treilea lat era împărțit în jumătate și aplicat în părțile laterale și se numeau „clini”. Mânecele erau croite dintr-un singur reper. Dacă partea superioară a mânecilor nu era răscoită, atunci acestea participau la formarea încrețiturilor la răscoiala gâtului cu un sector mare. În cazurile în care mânecile erau „slăbite” la altiță, lărgimea cămășii la gât se micșora. Se menționează faptul, că altița se croia separat din motive că pentru a o broda necesita timp mult și, femeile o schimbau la ie, după ce aceasta se uza.

În partea interioară a răscoielii mânecilor se aplica un clin, așa numita „pavă”. Terminația mânecilor era încrețită la fel ca și răscoiala gâtului. Încrețirea la gât și la terminația mânecilor se obținea cu ajutorul aței de brodat, astfel se realiza o șerpuire a marginii cu un aspect decorativ plăcut. Încrețiturile de la gât poartă denumiri variate: brezărau, încrețitură, țatură, încrețitură bătucită ș.a. Înainte de a fi încrețite, toate marginile erau „căpăstrate” (tivite), pentru a fi protejate de destrămare [1].

Răscoiala gâtului, așa numita „gura de la gât”, pentru a fi înfrumusețată, era prinsă într-o dantelă cu igliță, numită și „rățacă”. Astfel de cămăși (de tipul I) se purtau de fetele tinere.

Mai apoi apare cămașa de tipul II, care poartă denumirea de „cămașă cu ciupag” și este răspândită în toate regiunile țării. Răscoiala gâtului a acestei cămăși era prelucrată cu așa numita bentiță-guleraș. În urma evoluării la guler a fost adăugată o danteluță, care se numea „imbregă”. Aceste cămăși la fel erau purtate de fetele tinere.

Motivele ornamentale ale cămășilor de tipul I și II sunt aceleași.

Al treilea tip de cămașă încrețită la gât poartă denumirea de cămașă „cu lăcez”. Este caracterizată prin faptul, că răscoiala gâtului este încrețită și fixată, iar pe marginea lor este aplicată o broderie. Crețurile și broderia împreună poartă denumirea de lăcez.

Cămașa pentru femei croită dintr-o singură bucată de pânză – întocmai cum se croia cămașa bărbătească, poartă denumirea de „câmeșoi”, cămașa „de-a întregul”, sau „cămașă bătrânească”. Ea nu are încrețitură la gât și nici altiță, și era purtată în toată ziua. La mijlocul pânzei se făcea o gaură pentru „gura gâtului”, iar mânecile erau prinse pe stani.

I. M. Smeleva, în lucrarea Tipuri de îmbrăcăminte națională femeiască la populațiile ucrainene din regiunile transcarpatice, publicată în revista Etnografia sovietică, anul III (1948) nr. 2, p. 136-146, consideră drept românesc acest tip de cămași: „denumirea ei de voloscă (valahă) vorbește singură despre influența exercitată de populația vecină românească” [2].

Elemente decorative, motive, culori utilizate

Elementele decorative care înfrumusețau *cămașa cu încrețitură* aveau caracter artistic, care totodată aveau și rol informativ privind deținătoarea. Informația ținea de pătura socială, ocazia, vârsta, zona de trai. Însăși decorul face ia să fie un produs unic, deosebit, realizat prin diferite tehnici.

În motivele ornamentale s-au concentrat toate simbolurile spiritului și sufletului poporului român. Se cunosc trei categorii de clasificare a motivelor ornamentale: vegetale, geometrice și avi/zoomorfe, care sunt brodate pe reperetele iei/cămășii separat sau combinat.

Motivele sunt stilizate, geometrice sau inspirate de natură. Se disting mai multe variante de bază în compoziția decorului de pe mâneci: ie cu mâneci cu dungi verticale brodate (în râuri drepte), dungi oblice sau „ie cu stele”. Partea din față a cămășii este și ea bogat brodată, prin repetarea aceluiași modele existente pe mâneci. Iile brodate cu „spic” făceau parte din costumul de nuntă din Moldova [3].

Gama cromatică a iilor/cămășilor era reprezentată prin roșu, portocaliu galben, verde, albastru, negru, intensitatea cărora depindea, la fel, de vârsta și starea socială a purtătoarei. Culorile folosite la broderie erau în două-trei nuanțe cromatice, de regulă, dar se broda și cu o singură culoare, de obicei negru.

Femeile căsătorite și cele în vârstă respectau anumite principii în realizarea costumului, preferând culori mai reținute, modele de croială mai modeste și un material țesut mai simplu, în timp ce la fetele tinere culorile sunt deschise și aprinse. Acestea din urmă nu-și acopereau capul cu ștergarul de îmbrobodit (privilegiul nevestelor) și nu purtau nici șorț de protecție din același motiv, și purtau pe fondul alb broderii cusute cu galben auriu și portocaliu.

Femeile care au copii utilizau albastru, femeile recent căsătorite - roșu, iar albastru închis și negru sunt culorile pe care le poartă femeile văduve sau în vârstă. Recent, broderiile negre sunt folosite și de tinere în momente de sărbătoare, iar firului negru i se adaugă combinații de galben-auriu, brun-roșcat, violet, verde, albastru [2].

Însă culoarea oferă și alte detalii despre ei: albastrul și argintiul erau folosite pentru a simboliza apa și râurile (un motiv des întâlnit în cultura populară românească), auriul și verdele erau culori folosite pentru a reprezenta câmpia, roșul și maroul – regiunile muntoase.

Motivele ornamentale geometrice sunt îmbinate, astfel obținându-se un spectru variat de motive. Simbolurile aplicate pe hainele brodate aveau semnificații importante pentru purtători, îndeplineau funcția de protector al persoanelor care poartă iile, ținând răul și ghinionul departe. Acestea, la rândul său îndeplinesc funcția informațională despre purtătoarea cămășii/iei, deoarece fiecare motiv ornamental își are simbolizarea sa. Informația ținea de zonele geografice, preocupările persoanei, statutul social.

Linia dreaptă (hașurile) – limitează zonele ornamentale, în așa mod ea devine un fel de „închisoare” pentru un fragment de compoziție ornamentală. Liniile drepte orizontale sugerează moartea, întreruperea unei etape a vieții omului, pe când liniile drepte verticale, viața. Liniile ondulate ușor ne trimit cu gândul la apă, la curățenia și purificarea pe care le aduce ea, iar copacul sau ramurile simbolizează trăinicia și viața durabilă, renașterea an de an.

- *Soarele* reprezintă legătura omului cu divinitatea, cu roadele pământului și este dătător de viață. Este un simbol folosit atât în forme stilizate, cât și ca o floare – floarea soarelui.
- *Cercul/punctul* – sunt elemente centrale ale unui ornament, element stilizat, care reprezintă soarele.
- *Pomul vieții* – lanțul dintre cer și pământ.
- *Rombul/pătratul/dreptunghiul și linii frânte*, numite plastic „pui”, „iarba întoarsă”, „șarampoi”, „urma iepurelui” – constituie baza ornamentală exprimând matricea universului în care femeia trăiește și muncește.
- *Spirala* – element decorativ, care poate înlocui chiar linia dreaptă, reprezintă eternitatea, trecerea timpului, continuitatea vieții în orice împrejurare, un semn universal al vieții și perenității sale, al energiei, atrag bunăstarea și o „prind” în loc, „melcișorii” – spirale stilizate, un model foarte vechi, cu mare încărcătură spirituală.
- *Cruciulițele* – simbol legat de spiritualitate și evoluție, „ochișorii” – model ovoidal, de forma ochiului, sau modelul „sfoară” – care simbolizează firul vieții.
- *Crucea* – reprezintă credința omului în Dumnezeu, însăși croiala iei având forma crucii.
- *Coarnele de cerb* – simbolizează vitalitate, regenerare, putere, fiind un simbol purtat cu precădere de tinerele care doreau să rămână însărcinate.

Categoria ornamentelor vegetale au un rol foarte important la broderiile cămășilor/iilor. Un astfel de ornament practic întotdeauna este combinat cu cel geometric și apare de fiecare dată ca element stilizat [4]:

- *Frunza de viță de vie și ciorchinii de struguri*, brodați cu fir verde, mov sau albastru, vorbesc despre îndeletnicirea oamenilor din zonă (sate situate în preajma podgoriilor, în care activitatea principală era legată de negoțul cu vinuri), dar și despre belșug și abundență.
- *Frunzele verzi sau florile colorate* sunt simbol al prosperității și al proșpețimii și sunt purtate cu drag atât de fetele din sat, cât și de femeile mature, mame sau bunici.
- *Trifoiul cu patru foi* este un model rar, ce simbolizează și atrage norocul în viață, iar trandafirul, laleaua, floarea de crin sau de cireș se numără printre motivele florale preferate de cusătorese.

Mai rar sunt utilizate pe cămășile pentru femei motivele avimorfe/zoomorfe. Mai frecvent este întâlnit ornamentul *găinușei*, acesta fiind stilizat.

Crucea și Biserica sunt motive ornamentale care reflectă viața religioasă a purtătoarei de cămașă/ie.

Copierea motivelor ornamentale nu era acceptată, acestea fiind unice pentru fiecare femeie, un simbol identitar.

Ia în Moldova

Ia este o cămașă tradițională de sărbătoare, realizată integral manual, pe pânză albă de bumbac, în sau borangic, cu broderii ample și bogate, în culori vii la mâneci și în partea superioară a feței, având adesea aplicații de mătase, paiete sau mărgele.

Actualmente ia este foarte frecvent de croială raglan. Mânețile sunt încrețite atât la umeri, cât și la terminație. Este un tip de cămașă până la șolduri, spre deosebire de cămașa anterioară, mai veche, ce îmbrăca întregul corp și se purta dedesubtul hainelor pentru a apăra corpul de „vrăji și pericole”. Tehnica decorării iei s-a transmis de la mamă la fiică, fapt care a conservat tradiția și gustul de la o generație la alta.

Costumul popular din zona Moldovei păstrează în structura sa elemente străvechi, tradiționale. Se folosesc motive geometrice și florale stilizate. Distribuite în rânduri și altiță, sub care se află încrețul, motivele păstrează echilibrul între câmpul floral și albul pânzei. Se ornamentează jos, la mână, cu trei rânduri pe mânecă, dar și cu un singur rând (la ia fără altiță) de o parte și de alta, iar în locul celorlalte rânduri apar cheițe lucrate în fir auriu și sublinate de mici șabace. Încrețul se lucrează în culorile alb sau galben, cu punctul „crucea” sau „înaintea acului”[5].

Deasupra încrețului stă altița mărginită de fâșii lucrate în lăntișor cu fir alb sau galben. Altița, destul de lată, numără până la patru-cinci rânduri de motive, așezate orizontal și despărțite între ele prin aceleași fâșii înguste de fir metalic. Pe piept sunt distribuite două-patru rânduri de motive, care se pun lângă gura cămășii. Spatele se ornează simplu de o parte și de alta a umerilor.

Concluzii

- Ia rămâne o expresie unică a eternului feminin, o piesă atemporală, extrem de versatilă și universală, ce poate fi purtată de orice femeie, de orice vârstă, la orice ocazie.
- Într-o Europă tulburată de politicile globalizării, orice formă de apartenență la o cultură locală trebuie susținută. În spiritul acestei idei, ia este mai mult decât un element vestimentar. E un simbol identitar, o modalitate de a exprima atașamentul față de valorile tradiționale românești.
- Ia a fost creată și cizelată timp de secole de simțul artistic al țărăncii române. Fiecare româncă ar trebui să aibă în garderoba sa o ie, nu numai ca o formă de apartenență la tradiția și spațiul românesc, ci și ca un element de autenticitate și inedit în peisajul contemporan.
- Noile tehnici, coloranți și automatizări au creat posibilitatea ca piesele lucrate la sat manual să fie create folosindu-se alte tehnici și un timp mult mai scurt. Dar acele puncte de cusătură sau croiala unică nu vor fi niciodată redată într-un mod autentic decât de mâna femeilor care au transmis din generație în generație o tradiție.
- Ia reprezintă în sens extins și spațiul în care ne-am născut, comunitatea căreia îi aparținem sau cu care împărtășim afinități. Iar cu fiecare ie achiziționată dintr-o gospodărie țărăneasă sau dintr-o familie de meșteri populari vom păstra și vom ajuta să se formeze încă o generație care să ducă mai departe această artă românească.

Conducător: Stela BALAN, conf. univ., dr.

Referințe

1. *Povestea iei românești: cămașa populară, de la origini și până în prezent.* [online], [accesat 10.03.2020]. Disponibil: <https://www.invietraditia.ro/editorial/ia-romaneasca/>.
2. FLORESCU, F. B. *Portul popular din Moldova de Nord* (caiete de arta populara). București: Editura de stat pentru literatură și artă, 1956.
3. BUZILĂ, V. *Costumul popular din Republica Moldova*. Ghid practic. Chișinău: Reclama, 2011.
4. *Ce semnificație au simbolurile brodate pe ii?* [online], [accesat 05.03.2020]. Disponibil: <http://florideie.ro/blog/ce-semnificatie-au-simbolurile-brodate-pe-ii/>.
5. ȘTEFĂNUCĂ, L. *Culegere de cusături populare*. Cluj-Napoca: Dacia, 1957.